

M. PINÇON - CHARLOT, E. PRÉTECEILLE, P. RENDU:

Ségrégation urbaine. Classes sociales et équipements collectifs en région parisienne

Ed. Anthropos, 1986

Με το βιβλίο αυτό δόθηκαν στη δημοσιότητα τα συνολικά αποτελέσματα μιας μεγάλης έρευνας που έγινε στο πλαίσιο του Centre de Sociologie Urbaine (CSU), το οποίο υπάγεται στο CNRS, για τη συλλογική κατανάλωση στην περιοχή του Παρισιού. Η έρευνα αυτή άρχισε το 1975 και είναι η πρώτη και η μόνη που ασχολήθηκε με το σχετικό ζήτημα σε τόσο μεγάλη έκταση.

Αντικείμενο της έρευνας αποτέλεσε ο εντοπισμός των ανισοτήτων που αφορούν την πρόσβαση στα συλλογικά μέσα κατανάλωσης. Τα μέσα αυτά αποτελούν τους υλικούς φορείς προϊόντων και υπηρεσιών, των οποίων η κατανάλωση αποκτά, στον έναν ή τον άλλο βαθμό, συλλογικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα όσον αφορά τη μορφή της ιδιοποίησης.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τον εντοπισμό των ανισοτήτων που προαναφέραμε στηρίχθηκε καταρχήν στη συλλογή ενός εκτεταμένου πληροφοριακού υλικού που αφορά ένα ευρύ φάσμα τομέων συλλογικής κατανάλωσης. Η επεξεργασία του υλικού αυτού και ο υπολογισμός δεικτών εξοπλισμού χρησιμοποιήσαν για την κατασκευή με στατιστικές μεθόδους τυπολογίας των χωρικών ενότητων της περιοχής (δήμοι και κοινότητες) σύμφωνα με το επίπεδο εξοπλισμού τους σε μέσα συλλογικής κατανάλωσης. Η τυπολογία αυτή συσχετίστηκε κατόπιν με την κοινωνική δομή των χωρικών ενότητων, πράγμα που οδήγησε στον εντοπισμό της σχέσης μεταξύ της χωροθέτησης των μέσων συλλογικής κατανάλωσης και του τόπου κατοικίας των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων.

Στο ξεκίνημα της έρευνας η μέθοδος αυτή είχε θεωρηθεί ικανοποιητική για προσέγγιση της κοινωνικής φυσιογνωμίας της συλλογι-

κής κατανάλωσης, αφού αρχικός στόχος ήταν η μελέτη των επιπτώσεων των κρατικών πολιτικών για τον αστικό χώρο, όπως αυτές εκφράζονται συγκεκριμένα στο επίπεδο της κοινωνικά διαφοροποιημένης πρόσβασης στη συλλογική κατανάλωση. Την εποχή εκείνη βασική θεωρητική κάλυψη της έρευνας συνιστούσαν διάφορες επεξεργασίες που αποτελούσαν ουσιαστικά προσπάθειες να συμπεριληφθεί και ο χώρος της κατανάλωσης στις θεωρητικές προτάσεις για τον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό (Lojkin, 1972 και 1977, Préteceille, Pinçon, Rendu, 1975, Préteceille, 1977, το αφιέρωμα στις ανάγκες από το περιοδικό *La Pensée*, Απρίλιος 1975 κτλ.) καθώς και η δουλειά του Castells για τη συλλογική κατανάλωση (1972) με τις έντονες αλτουσεριανές καταβολές. Κατά την ιδιαίτερα μεγάλη διάρκεια της έρευνας τόσο εξωγενείς παράγοντες, όπως η γενικευμένη κριτική στις φονξιοναλιστικές προσεγγίσεις, όσο και οι δυσκολίες ικανοποιητικής ερμηνείας των ίδιων των αποτελεσμάτων της έρευνας οδήγησαν στη σταδιακή διεύρυνση και τον επαναπροσδιορισμό του θεωρητικού πλαισίου, με την επανεκτίμηση, για παράδειγμα, της σημασίας της δουλειάς του Bourdieu, του Foucault κ.ά.

Οι επανεκτιμήσεις αυτές οδήγησαν στη θεώρηση της μεθόδου που χρησιμοποιήθηκε ως προσέγγιση ενός αρχικού πλαισίου της κοινωνικής διαφοροποίησης της πρόσβασης στη συλλογική κατανάλωση, προσέγγιση που βασίζεται άλλωστε στην εξέταση δυναμικών και όχι πραγματικών πρακτικών κατανάλωσης, με την έννοια ότι αντικείμενο διερεύνησης δεν αποτελούν άμεσα κάποιες πρακτικές κατανάλωσης, αλλά η μεγαλύτερη ή μικρότερη δυνατότητα πραγματοποίησής της

ανάλογα με την απόσταση του μέσου κατανάλωσης από τον τόπο κατοικίας.

Η χωρική απόσταση δεν ταυτίζεται όμως με την κοινωνική απόσταση. Η κοινωνική απόσταση από τα διάφορα μέσα κατανάλωσης σχετίζεται και με την οικειότητα ή την απουσία οικειότητας που χαρακτηρίζει τη σχέση του συστήματος προδιαθέσεων (habitus) κάθε κοινωνικής ομάδας προς την οποιαδήποτε πρακτική κατανάλωσης (Bourdieu, 1972). Κλασικό παράδειγμα από την άποψη αυτή αποτελεί η κοινωνική απόσταση που χωρίζει ορισμένες κοινωνικές ομάδες από καταναλώσεις που αναφέρονται στη «νομμοποιημένη κουλτούρα» (culture légitime). Σημαντικός φαίνεται επίσης να είναι, όσον αφορά τη δημιουργία κοινωνικής απόστασης, ο ρόλος όσων εργάζονται στα μέσα κατανάλωσης και εξασφαλίζουν τη λειτουργία τους, με την έννοια ότι η δική τους αντιμετώπιση προβάλλεται και στη συνολική φυσιογνωμία του μέσου, με αποτέλεσμα την αποστασιοποίηση ορισμένων αλλά και, παράλληλα, την έλξη άλλων κοινωνικών ομάδων.

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι και σε ίση απόσταση των μέσων κατανάλωσης από τον τόπο κατοικίας μπορεί να υπάρχει κοινωνική ανισοκατανομή τους (η οποία να μην οφείλεται στους περιορισμούς που προκύπτουν λόγω των μετρητικών με αποκλειστική αφετηρία τον τόπο κατοικίας) και, κατά συνέπεια, ότι η ισοκατανομή στο χώρο των μέσων αυτών δεν είναι αρκετή για την επίτευξη κοινωνικής ισοκατανομής.

Η γενική εικόνα της χωρικής ανισοκατανομής των μέσων συλλογικής κατανάλωσης που προέκυψε από την έρευνα δείχνει ότι στην περιοχή του Παρισιού το επίπεδο εξοπλισμού φθίνει καθώς μετακινείται κανείς από το κέντρο της πόλης προς τα προάστια και τις περιφερειακές περιοχές. Η γραμμική αυτή πορεία συμβαδίζει με τον τρόπο που διαφοροποιείται και η κοινωνική δομή της ίδιας περιοχής, με την έννοια ότι και το ειδικό βάρος των υψηλότερων βαθμίδων των κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών ακολουθεί την ίδια φθίνουσα πορεία από το κέντρο προς την περιφέρεια.

Στη γραμμικότητα της μορφής της ανισοκατανομής των μέσων συλλογικής κατανάλωσης εμφανίζονται ορισμένες επιμέρους εξαιρέσεις, ανάμεσα στις οποίες μία έχει

ιδιαίτερη πολιτική σημασία: στην πρώτη προστακτική ζώνη και ειδικά στους δήμους που η Αριστερά είχε τη διακυβέρνηση κατά το μεγαλύτερο μέρος της μεταπολεμικής περιόδου εμφανίζονται έντονες συγκεντρώσεις εργατικού πληθυσμού σε περιοχές με σχετικά υψηλούς δείκτες εξοπλισμού. Η κατάσταση αυτή, που φαίνεται να οφείλεται στα εκταμένα προγράμματα λαϊκής στέγησης που ανέπτυξαν οι δήμοι της Αριστεράς κατά τη μεταπολεμική περίοδο, με αποτέλεσμα να συγκρατήσουν κοινωνικά στρώματα που σε αντίστοιχης θέσης δήμους αναγκάστηκαν να μετακινηθούν υπό την πίεση των ανατιμήσεων της γης μέσα από την ανεμπόδιστη λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς, είναι ενδεικτική της συχνά υποτιμώμενης σημασίας του ρόλου που μπορεί να διαδραματίζει η τοπική αυτοδιοίκηση στις γενικότερες κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις.

Η γενική κατάσταση όμως χαρακτηρίζεται, όπως είπαμε, από την ανισοκατανομή των μέσων συλλογικής κατανάλωσης εις βάρος των λαϊκότερων στρωμάτων. Συνεκτιμώντας το γεγονός ότι η κοινωνική απόσταση είναι συνήθως μεγαλύτερη για τα ίδια αυτά στρώματα, η σημασία της χωρικής ανισοκατανομής αυξάνει, με την έννοια της όξυνσης της κοινωνικής ανισοκατανομής. Η ανισοκατανομή αυτή δεν αφορά μόνο τα μέσα συλλογικής κατανάλωσης ιδιωτικού/εμπορευματικού χαρακτήρα, των οποίων η χωροθέτηση ακολουθεί, κατά τεκμήριο, την αγοραστική δυνατότητα των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων, αλλά, έστω και σε μικρότερο βαθμό, και τα δημόσια.

Η διπλή ανισότητα που προκύπτει από τη χωρική και κοινωνική ανισοκατανομή των μέσων συλλογικής κατανάλωσης έρχεται σε αντίθεση με διάφορες θεωρίες για το ρόλο της συλλογικής κατανάλωσης που υποστηρίχθηκαν κατά καιρούς. Τόσο η θέση ότι η συλλογική κατανάλωση αναπτύχθηκε με στόχο την άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων—στο πλαίσιο μιας ανεπιφύλακτα θετικής αντιμετώπισης του κράτους πρόνοιας—ή της αριστερής κριτικής της ότι αποβλέπει στην αλλοτρίωση, κυριαρχία και καταπίεση των λαϊκών στρωμάτων φαίνονται να διαψεύδονται, έστω και αν δεν μπορεί να αρνηθεί κανείς την κανονιστική και παιδαγωγική τους λειτουργία, από το γεγονός ότι τελικά

βασικοί αποδέκτες τους δεν είναι τα στοχευόμενα κοινωνικά στρώματα. Ακόμη και αν σε κάποια πρώτη φάση ορισμένα μέσα συλλογικής κατανάλωσης απευθύνονταν στα λαϊκά στρώματα, οι μετακινήσεις του τόπου κατοικίας λόγω αλλαγής των τιμών γης — η οποία σημειωτέον οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στην ανάπτυξη των δικτύων αυτών των μέσων — διαφοροποίησαν το αναμενόμενο αποτέλεσμα. Εξάλλου, η αποδοχή της θέσης ότι η ανισοκατανομή αυτή εκφράζει ουσιαστικά τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων μέσω της διαφοροποιημένης σχετικής ζήτησης του καθενός προσκροδύει άμεσα στη βάσιμη αμφισβήτηση του κατά πόσο με τον τρόπο αυτό εκφράζονται πράγματι ιδιαίτερα και ανεξάρτητα πολιτισμικά πρότυπα ή μάλλον αντικατοπτρίζονται κυρίως σχέσεις κυριαρχίας. Η συχνότερη επιλογή, για παράδειγμα, της τεχνικής εκπαίδευσης από παιδιά που προέρχονται από λαϊκά στρώματα είναι οπωσδήποτε πολύ λιγότερο πειστική ως ένδειξη ιδιαίτερης κουλτούρας παρά ως ένδειξη κυριαρχούμενης κουλτούρας (culture dominée).

Το βιβλίο που παρουσιάζουμε αποτελεί περιληπτική παρουσίαση των βασικών πτυχών της προβληματικής και των ερευνητικών κατευθύνσεων που άνοιξε αυτή η έρευνα. Πολλές ενδιάμεσες χρονικά δημοσιεύσεις (1975-85) των μελών της ερευνητικής ομάδας και συνεργατών τους, οι οποίες στο βιβλίο μνημονεύονται σε ειδική βιβλιογραφία, αναφέρονται διεξοδικότερα σε επιμέρους θέ-

ματα τόσο για το σύνολο όσο και για συγκεκριμένους τομείς συλλογικής κατανάλωσης.

Το ζήτημα της συλλογικής κατανάλωσης παραμένει βέβαια ανοικτό, ενώ οι σχετικές θεωρητικές επεξεργασίες διοχετεύονται πλέον προς νέες κατευθύνσεις στη διαμόρφωση των οποίων συνέβαλαν κυρίως αγγλοσάξονες ερευνητές (Dunleavy, Harloe, Saunders κ.ά.). Το βιβλίο αυτό όμως, και μέσω αυτού το σύνολο της έρευνας του CSU, αποτελεί αναμφισβήτητα τη μεγαλύτερη μέχρι στιγμής συμβολή στη μελέτη των φαινομένων που αναφέρονται στη συλλογική κατανάλωση.

Bourdieu P., 1972, *Esquisse d' une théorie de la pratique*, Librairie Droz, Γενεύη-Παρίσι.

Castells M., 1972, *La question urbaine*, Maspéro, Παρίσι.

Lojkin J., 1972, «Contribution à une théorie marxiste de l' urbanisation capitaliste», *Cahiers Internationaux de Sociologie*, τ. 50, 2, 123-146.

—, 1977, *Le marxisme, l' État et la question urbaine*, PUF, Παρίσι.

Préteceille E., 1977, «Besoins sociaux et capitalisme monopoliste d' Etat», Decaillot M., Préteceille E., Terrail J. P., *Besoins et mode de production*, Editions Sociales, Παρίσι.

Préteceille E., Pinçon M., Rendu P., 1975, *Équipements collectifs, structure urbaine et consommation sociale*, Centre de Sociologie Urbaine, Παρίσι.

ΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ